

METODOLOŠKE POSEBNOSTI SUVREMENOG ETNOGRAFSKOG ISTRAŽIVANJA

Sažetak: *Teorija i praksa etnografije predmetom je suvremenih metodoloških diskusija što je na tragu ponovnog interesa prema kvalitativnoj metodologiji. Bilježi se sve veća prisutnost etnografskih istraživanja unutar širokog interdisciplinarnog opsega iz razloga neograničenih mogućnosti rješavanja raznolikih problema. Etnografija je sinonim za skup metoda koja podrazumijeva izravne i društvene kontekste, te obilje pisanih materijala u svezi s bilježenjem i reprezentacijom nereducirajućeg ljudskog iskustva. Tako etnografska istraživanja pružaju višestruke interpretacije stvarnosti kao i mnoštvo alternativnih interpretacija podataka kroz samo istraživanje, pružajući podlogu za prepoznavanje širine i kompleksnosti društvenih veza i povezanosti. Dominantne metode kojima to ostvaruje jesu promatranje i promatranje sa sudjelovanjem, različiti tipovi intervjua s naglaskom na etnografski intervju, što konačno definira i posebne oblike bilježenja, pristupa i analize rezultata etnografskih istraživanja.*

Gljučne riječi: *etnografija, terenski rad, promatranje/sudjelujuće promatranje, etnografski intervju*

1. Uvod

Obrisi objekata kao što su nacije, države, kulture, identiteti, političke institucije, neprestano se transformiraju i mijenjaju svoje oblike, a s njima se istovremeno mijenjaju i načini na koji ih zahvaćamo i promišljamo u svoj njihovoj složenosti. U tom smislu, i različiti teorijski i metodološki "izričaji" bivaju podjednako, istovremeno uzrocima i izrazima toga sveukupnog dinamizma (Murchison, 2010.). Etnografski postupak ovdje se nalaže kao bitan iz razloga što zaokreće pravce istraživanja ponovno prema istraživačkim subjektima, propitujući i valorizirajući ih na nov način. Metodološki koncept unutar suvremenih etnografskih istraživanja intencionalno je bitno humanističan i optimističan, a sadržan je u temeljnoj ideji napretka koja se ogleda u neprestanom naporu prema propitivanju dinamičnog procesa odabira između metodoloških alternativa i vječnog pitanja *što bi to moglo biti*. Metodološki gledano, metoda promatranja sa

sudjelovanjem kao temeljni i primarni oblik prikupljanja znanstvene građe unutar etnografskih istraživanja vremenom je doživjela svoje značajne nadopune. Sve ovo rezultat je tzv. etnografske dualne prirode, odnosno *etnografije kao istovremeno tekstualne produkcije i komplementarnog sklopa metodološkog instrumentarija*, koji se vremenom razvijao i nadopunjavao. Naravno, u pojedinim fazama razvitka kvalitativnih istraživanja dolazilo je i do određenih razmimoilaženja kada su u pitanju konstitutivni elementi etnografije i njezin cilj, što je posebno vidljivo unutar tzv. petog razvojnog momenta, tj. postmoderne faze. Možda je presmjelo etnografiju nazvati “metodološkim esperantom”, no to se čini relevantnim zbog njezine značajke da stvari i pojave društvenog svijeta prevodi u razumljive društvene kodove. U tom smislu, u općenitim teorijskim diskusijama prečesto se zapostavlja iskustveni kontekst terenskog istraživanja, što Moore uočava kao ključni propust obzirom da su etnografska istraživanja u antropologiji njezin najvažniji doprinos društvenim znanostima (Moore, 2002:12).

Prema Hallet i Fine, Annie Marion MacLean “majka je moderne etnografije” koja je još 1910.g. objavila knjigu o položaju žena nadničarki, temeljenu na sudjelujućem promatranju. Zbog uporabe metode sudjelujućeg promatranja i metodološke svjesnosti, upravo Annie Marion MacLean prihvaća se kao začetnica moderne etnografije (Hallet i Fine, 2000.).

Za Malinowskog kao i za većinu socijalnih antropologa, etnografija je više od same metode i sudjelujućeg promatranja. Ovdje se najčešće radi o *velikoj etnografiji* istovjetnoj *velikim pričama*. Termin koji se pridavao etnografiji označavao je praksu, tj. terenski rad u kojem središnje mjesto zauzima promatrač koji aktivno sudjeluje. Svi kasniji modeli etnografskog istraživanja nastali su prema uzoru na Malinowskog i njegov originalni teorijski fokus na jednostavnim društvima. Tekst *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesiam New Guinea* (1922.) označava konvencionalni početak britanske socijalne antropologije, utemeljene na onome što se naziva *znanstveni etnografski terenski rad*. „Malinowski je vjerovao da etnograf mora uzeti u obzir: puni opseg fenomena svakog aspekta plemenske kulture koji se proučava, ne praveći razliku između onoga što je zajedničko ili obično i nevažno, i onoga što nam se čini začuđujućim i neobičnim. Istodobno, cijelo istraživanje mora obuhvatiti cjelovito polje plemenske kulture, u svim njegovim vidovima. Dosljednost, zakonitost i red koji se utvrde u svakom aspektu pridonose stvaranju koherentne cjeline“(Moore, 2002:172).

Za Malinowskog je cilj etnografije *zahvaćanje izvorne točke gledišta*, povezanosti sa životom, kao jedinog ispravnog načina shvaćanja načina života. Ovo je bio bitan pomak od predominantnog načina sagledavanja prirodnog života “iz udaljenosti”. Nadalje, objektivnost funkcionalne teorije ne može biti ostvarena bez poduzimanja etnografskog terenskog rada. Dakle, sudjelujuće promatranje

nije samo tehnika promatranja, već i način približavanja objektu antropološkog istraživanja (Macdonald, 2001:61).

Povlačeći paralele prema suvremenim istraživanjima, pronalazi se kako žanrovi etnografskog pisanja vremenom prolaze kroz burne promjene i previranja. Memoarski “bum” posljednjih godina pokazuje kako su čitatelji “gladni istinitih priča”, posebno onih osobno proživljenih i poetično izrečenih. Tako i suvremena etnografija predstavlja i svojevrsni oblik pisanja, mišljenja i bivanja u svijetu, te je ona ponovno svojevrsno izumljeno svakodnevno iskustvo (Behar, 1999.).

2. Dominantne etnografske metode prikupljanja podataka

2. 1. Promatranje i sudjelujuće promatranje

P. A. Adler i P. Adler definiraju *promatranje* kao čin zapažanja i bilježenja određenog fenomena u znanstvene, ili neke druge svrhe. Ovo je sasvim specifičan način prikupljanja podataka, koji osim vizualnih osjetila uključuje i ona njuha, sluha, dodira i okusa, a može biti popraćen fotografiranjem, audio ili video bilježenjem. Postoji očigledna razlika između kvantitativnog i kvalitativnog promatranja. Prvo je standardizirano i strogo kontroliranih faza, dok je glavno obilježje kvalitativnog istraživanja njegova naturalistička bit i odvijanje u prirodnom okruženju - između aktera koji na prirodan način, nesputano participiraju u određenoj interakciji. Shodno tome, promatranje slijedi prirodni tijek svakodnevnog života. Sve ovo omogućuje istraživaču-promatraču “uranjanje” u fenomenološku kompleksnost svijeta, što pruža mogućnost kvalitetnijeg opažanja svijeta, veza, korelacija i uzroka pojava. Promatrač nadalje, prilikom traganja za značajnim konceptima nije sputan predeterminiranim kategorijama, pa do izražaja dolazi njegova osobna sloboda. Za razliku od kvantitativnog promatrača, usmjerenog samo na neke isječke stvarnosti koje poslije oblikuje u varijable, naturalistički je promatrač u stanju ustanoviti daleko šire trendove, oblike i stilove ponašanja (Adler i Adler, 1998:80-81).

Sudjelujuće promatranje koristi se u mnogim etnografskim istraživanjima, te je temeljno i nezamjenjivo kada je u pitanju terenski rad. Ono kombinira sudjelovanje u životima ispitanika s održavanjem profesionalne distance koja uključuje prikladno promatranje i bilježenje podataka, pa tako prema Fettermanu predstavlja svojevrsno *stapanje u kulturi*. Optimalno vremensko razdoblje koje bi etnograf trebao provesti u istraživanom okruženju, jest šest mjeseci do godine dana. Za to vrijeme istraživač uči jezik i vidljive oblike ponašanja, prepoznaje i usvaja temeljna vjerovanja, nadanja i očekivanja. Sudjelujuće promatranje ujedno, “postavlja pozornicu” za mnogo rafiniranije tehnike, uključujući one projektivne

prirode i same upitnike, te je utoliko sofisticiranije, što istraživač zadobiva veći uvid u proučavanu kulturu. Ideje i ponašanja koje su na početku bile pomalo zamagljene, sada poprimaju sve izoštreniji oblik. Istovremeno, *promatranje bez sudjelovanja u životima drugih ljudi može sadržavati etnografske metode, no to nije etnografija*. Jedino “ponirući” sve dublje i razabirući naličje promatrane pojave, etnograf je u mogućnosti portretirati kulturalni krajolik u svim detaljima njegova bogatstva, kako bi i drugima postao razumljiv i zanimljiv (Fetterman, 1998:34-37).

Adlerovi prilikom ustanovljenja klasifikacije pozicije promatrača izdvajaju tri tipa promatračkih uloga (Adler i Adler, 1998:84):

- istraživač kao potpuni član (*complete-member-research*),
- istraživač u svojstvu aktivnog člana (*active-member-research*),
- istraživač kao periferni član (*peripheral-member-research*) koji dolazi u blisku interakciju s ostalim članovima, no bez sudjelovanja u aktivnostima koje su bit skupnog pripadništva.

Istraživač u ulozi *aktivnog člana* pretežno sudjeluje u središnjim grupnim aktivnostima, preuzima odgovornost, no on pritom ne participira u ciljevima i vrijednostima grupe koje bi ga vodile potpunom članstvu. Kao *potpuni član*, istraživač istražuje one scene kojih je već i sam pripadnik, ili se u tijeku istraživanja s njima poistovjećuje. Jednu od glavnih kritika promatračkog istraživanja, Adlerovi nalaze u području validnosti. Promatrač je naime, snažno obilježen osobnim percepcijama i podložan predrasudama zbog vlastite subjektivne interpretacije situacija. Ovu slabost moguće je prevladati uključivanjem većeg broja promatrača, ili čak istraživačkog tima različite dobi i spola. Sljedeća slabost je u *manjku pouzdanosti*, odnosno bez statističke analize koja bi potvrdila značajnost promatranih uzoraka ili trendova, istraživačima je otežano tumačenje realnosti. Veća rigoroznost postiže se kombinacijom s drugim tehnikama ili triangulacijom (Denzin, 1989.). Izravno promatranje povezuje se s mogućim istraživačkim predrasudama, no u kombinaciji s ostalim istraživačkim metodama postiže se povećanje konzistentnosti i validnosti (Adler i Adler, 1998:89-90).

2.2. Strukturirani, polustrukturirani i neformalni intervjui u etnografiji

Intervjuiranje za etnografa predstavlja najvažniji postupak prikupljanja i uvida u istraživačke podatke. Intervjui objašnjavaju i stavljaju u širi kontekst etnografska viđenja i iskustva, zahtijevajući pritom verbalnu interakciju. Same riječi i način izražavanja, posjeduju različite vrijednosti u različitim kulturama, no etnograf brzo svladava način kojim će pohraniti “ispitanikov svijet” u njegove

kulturalne/supkulturalne konotacije i denotativna značenja. Tip općenitog intervjua uključuje *strukturirane, polustrukturirane, neformalne i retrospektivne intervjue*. Etnograf se ponekad, ovisno o istraživačkoj situaciji, izričito opredjeljuje za određeni tip intervjua. Tako su formalno strukturirani i polustrukturirani intervjui verbalno aproksimativni upitniku s eksplicitnim istraživačkim ciljevima. Oni ispunjavaju komparativne i reprezentativne zahtjeve, uspoređuju reakcije i stavljaju ih u kontekst sličnih grupnih vjerovanja i tema. Terenski istraživač može upotrijebiti strukturirane intervjue u bilo kojoj istraživačkoj fazi, no oni su ipak korisniji polovicom i u posljednjoj fazi istraživanja, posebno za prikupljanje podataka u svezi sa specifičnim pitanjima ili hipotezama. Strukturirani ili polustrukturirani intervjui dragocjen je prilikom razumijevanja fundamentalnih tema i problema neke zajednice, kao i njihovih unutarnjih perspektiva. Tako je strukturirani intervjui usmjeren na prikupljanje preciznih podataka kodiranih s namjerom objašnjenja ponašanja unutar oblikovanih kategorija (Fontana i Frey, 1998:56-57; Stewart i Cash, 2010.).

Neformalni ili nestructurirani intervjui još se naziva se i *slobodni intervjui*. Svojom oblikom sličan je "običnom" razgovoru i najčešće se koristi kada se želi detaljnije analizirati određena problematika. Ovaj tip intervjua prikladan je za istraživanje osjetljivih ili složenijih tema zbog mogućnosti pronicanja u osobnije i složene stavove i stoga posjeduje heurističku vrijednost (Zelenika, 1998:378). On gotovo kao i da nije vođen, sugovornik nesputano govori, a intervjuer posjeduje samo listu tema. Komunikacija u nestandardiziranom intervjuiu određena je dvama principima. Prvi se odnosi na pitanja otvorenog tipa s namjerom dobivanja osobnih i spontanih stavova. Sljedeći princip sadržan je u tehnikama ispitivanja koje bi trebale ohrabriti ispitanika na slobodno izražavanje stavova, vjerovanja i vrijednosti. Sama realizacija nestructuriranog intervjua, koji podrazumijeva slobodan i iskren razgovor, ovisi o sposobnostima intervjuera, odnosno primjena posebnih tehnika ispitivanja trebala bi omogućiti odvijanje iskrenog, suptilnog i opuštenog razgovora (Fielding, 1992:135-136).

Oblik neformalnog intervjua najuobičajeniji je u etnografskom radu i nalikuje običnoj, svakodnevnoj konverzaciji. Za razliku od strukturiranog intervjua koji posjeduje eksplicitni plan, neformalni intervjui posjeduju specifičan, ali implicitan istraživački plan. Neformalni intervjui koristan je unutar etnografske studije, jer otkriva što ljudi misle te pomaže prilikom identifikacije onoga što je označeno kao vrijednost u nekoj zajednici. Neformalne intervjue samo je naizgled lakše realizirati. To što ne uvode specifične tipove ili poredak pitanja i traju (napreduju) onoliko dugo koliko traje konverzacija, u stvari je vrlo zahtjevno i naporno za istraživača. Dobro načinjeno neformalno intervjuiranje izgleda kao prirodni dijalog, a pritom su dobiveni odgovori na istraživačeva pitanja. Neformalni intervjui teže najprirodnijim situacijama ili oblicima prikupljanja podataka, no

bez obzira na vještinu, istraživač uvijek iznova uči kako postati što osjetljiviji u odnosu na nečije stavove i osjećaje. Stalna težnja za osiguravanjem najboljih podataka lako dovodi u iskušenje, pa se ovdje nalažu i etička pitanja-koliko daleko ići s nekim pitanjima. Stoga je *planiranje i provođenje dobro postavljenih pitanja uz održavanje dobrog i fleksibilnog okvira, bit dobro načinjene etnografije* (Fetterman, 1998:38-39).

2. 3. Etnografski intervju

Literatura o etnografskom intervjuiranju otkriva povijesne korijene suvremenih ideala o poziciji intervjuera kao osamljenog “rudara”, onoga koji traga i u tom nastojanju sve dublje “kopa”. Čikaška škola 1920-ih i 1930-ih općenito je prepoznata kao mjesto rođenja etnografskog intervjuiranja u sociologiji i razvitka tehnike neformalnog intervjuiranja i promatranja, bitno različite od širokog raspona standardiziranih anketa. Burgess posebno razvija životnu povijesnu metodu prikupljanja “objektivnih podataka” uz pomoć ispitanikovih vlastitih interpretacija okolnosti i ključnih činjenica. Etnografsko intervjuiranje naišlo je na primjenu u sociologiji kao specifičan način osvjetljavanja osobnog iskustva, interpersonalne dinamike i kulturnog značenja sudionika. Počevši od 1970-ih, pojavljuje se određeni broj tekstova čiji je fokus na intervjuiranju i važnosti interakcije, što se oštro suprotstavlja pozitivističkom pristupu (Silverman, 1993:94, prema Sherman Heyl, 2001:371-372).

Počevši od 1990-ih bilježi se povećani interes unutar disciplinarnih i primijenjenih područja za etnografskim intervjuom. Prepoznata je njegova uloga prilikom zahvaćanja što “bogatijih” i detaljnijih podataka koji se dobivaju izravno od ispitanika. Porast uporabe bilježi se unutar antropologije, medicine, obrazovanja, psihologije, komunikacije, te se povećava broj projekata unutar kojih se koriste kvalitativne metode različitih vrsta, uključujući i etnografski intervju. Ključno pitanje je, s obzirom na šarolikost primjene, što u stvari jest etnografski intervju. Tako etnografski intervju uključuje one projekte u kojima istraživač utemeljuje respektabilne i kontinuirane relacije s ispitanicima. Ovo podrazumijeva dovoljno vremena i otvorenosti prema istraživanju svrhovitosti značenja i njihovog mjesta u svijetu. Tako oba vremenska faktora - trajanje i frekvencija kontakta, kao i kvaliteta relacija, te naglasak na kulturnim značenjima, određuje razliku između etnografskog i ostalih oblika intervjuja. Istraživačev posao prilikom etnografskog intervjuja, dobrim dijelom temeljen je na iskrenoj komunikaciji ili: „Ja želim znati što ti znaš na način koji ti to znaš... Hoćeš li postati moj učitelj i pomoći mi razumjeti?” (Sherman Heyl, 2001:369).

Dakle, *bliskost i osobnost* glavne su osobine etnografskog intervjuja. Feminističke i postpozitivističke rasprave iz 1980-ih u svezi s epistemologijom

u društvenim i humanističkim znanostima, poseban naglasak stavljaju upravo na oblikovanju pitanja vezanih za etnografski intervju, a pažnja se prvenstveno usmjerava na relaciju istraživač - "subjekt".

Realizacija etnografskog intervjua podrazumijeva (Sherman Heyl, 2001:370):

- slušanje i uvažavanje, razvijanje etnografskog uključivanja sa sudionicima u svim fazama projekta,
- zadobivanje osobne svjesnost o vlastitoj ulozi u ponovnoj konstrukciji značenja za vrijeme trajanja procesa intervjua,
- prepoznavanje načina na koji kontinuirana povezanost i širi društveni kontekst utječe na sudionike i proces intervjuiranja,
- prepoznavanje dijaloga kao procesa postupnog otkrića, kojim će na kraju ipak biti ostvareno samo djelomično znanje.

Čak niti teoretičari koji iskazuju svoju zabrinutost prema etičkim i epistemološkim problemima ne odbacuju intervju u cijelosti. Ovdje je široko utemeljeno kontinuirano nastojanje prema *uradi to - i to uradi etički*, ne proizvodeći štetu, i u stvari čini to na način „da me ljudi uče o njihovim životima čak i onda ako taj svijet vidimo potpuno različito” (Richardson 1992:108, prema Sherman Heyl, 2001:370).

3. Postmoderni izazovi unutar etnografskih istraživanja

Kako pristupiti etnografskom istraživanju, pitanje je koje postmoderna ponovno preispituje. Za vrijeme 80-ih, kao i ranih devedesetih 20. st., radovi iz područja metodologije naglašavaju konstruktivističku prirodu terenskog rada. Diskusije o intervjuima upućuju na nove načine konceptualizacije i stilova unutar projekata etnografskih intervjua, slijedeći postmoderne lingvističke zaokrete. "Klasični" sociološki radovi 1970-ih opisuju faze terenskog istraživanja baš kao i modele ulaska u okruženje, povećavaju povjerenje u izvješće, rješavaju vrijeme i prostor uzorkovanja, uključuju intervjuiranje ključnih ispitanika u jednom polustrukturiranom stilu, razvijaju i analiziraju bilješke, analiziraju napuštanje terena i pisanje rezultata i analize. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća autori su svjesni vlastite sociološke "krize objektivnosti", pa se shodno tome postavlja i pitanje: može li društvena znanstvena metoda, bez obzira kako bila pažljivo urađena, proizvesti objektivne podatke? Ovi problemi i uvidi iz 1970-ih određuju ključne točke glavnih diskusija sljedećih dviju dekada unutar istraživanja društvenih i humanističkih znanosti. Učinak različitih glasova koji reprezentiraju postmodernu, feminističku i multikulturalnu poziciju 80-ih i ranih 90-ih, postupno postaje poznat kao *zaokret* koji se u suvremenoj etnografskoj literaturi manifestira

unutar pojma *refleksivnosti*, a označava razumijevanje interakcija i uzajamnih utjecaja istraživača i ispitanika. Propituje se područje reprezentacije, autoriteta i glasa. Suvremene diskusije o refleksivnosti od “interpretativnog zaokreta” u društvenim znanostima dotiču se različitih tema. Primjerice, unutar istraživačke terenske strategije i procesa intervjuiranja, refleksivna praksa se predlaže kao način prevladavanja razlika između istraživača i ispitanika (Fontana i Prokos, 2007.). Ujedno se promovira rekonstrukcija teorije, kreira prostor unutar kojeg ispitanik priča svoju životnu priču, a povećava se i ispitanikovo razumijevanje istih priča. *Refleksivnost se ne primjenjuje samo na faze aktivne interakcije za vrijeme intervjuiranja, već također i na faze interpretacije, pisanja i objavljivanja* (Sherman Heyl, 2001:377). Za razliku od modela „znanstvenik-subjekt“, *care-base* etički model traži od istraživača „koračanje u cipelama osoba koje se ispituju” (Denzin, 1997: 265-284).

4. Bilježenje i organiziranje podataka unutar etnografije

Postupak pisanja terenskih bilješki tretira se kao jezgra etnografskih aktivnosti i sudjelujućeg promatranja. Terenske zabilješke pružaju korpus materijala za buduću etnografiju i od nje ovisi njezin konačan izgled. Autori su više zaokupljeni terenskim bilješkama kao “originalnim tekstom” i “sirovim” terenskim bilješkama. U svojoj srži, terenske zabilješke su proces pisanja proksimalan “terenu”. Proksimacija znači kako su terenske zabilješke pisane više ili manje vremenito, odnosno, u činjeničnom slijedu s iskustvima i interakcijom opisivanja i izvještavanja. Terenske zabilješke su oblik reprezentacija, koje su opet, oblik “redukcija” tek viđenih činjenica, osoba i mjesta. Tako u redukciji kaosa i konfuzije društvenog svijeta prema pisanom svijetu, terenske bilješke (re)konstruiraju svijet u očuvanim oblicima. Kao što Geertz (1988.) naglašava, prilikom bilježenja društvenog diskursa, etnografi vraćaju prolazne činjenice u jedno izvješće, koje može biti ponovo konzultirano. Ukoliko zabilješke tretiramo kao svojevrsnu reprezentaciju, one su neminovno selektivne. Etnograf piše u svezi s izvjesnim stvarima koje se čine “značajne”, uz istovremeno apstrahiranje onih njemu beznačajnih.

Zbog toga, terenske zabilješke nikada ne podrazumijevaju „kompletno bilježenje” (Atkinson, 1992:17), već primarno označavaju deskriptivne prikaze ljudi, scena i dijaloga kao i osobno iskustvo o njima. Opisivanje nije jednostavno puko bilježenje činjenica ili proizvođenje pisanog prikaza koje zrcali stvarnost, već uključuje i aktivnu realizaciju interpretacija. Konačno, terenske zabilješke vremenski se akumuliraju dio po dio u širem opsegu, te se povećavaju bez sustavne logike ili izdvajanja temeljnog principa. Etnografi tretiraju korpus terenskih bilješki kao “labavu” kolekciju mogućih korisnih materijala, od kojih

veći dio možda i neće uopće biti uključen u završni tekst. Pritom razlikuju *glavne bilješke*, "*skrpljene zabilješke*", *valjane terenske zabilješke*, *pisma*, *izvješća* i *članke*. Neki terenski istraživači pišu elaborirane zabilješke nakon svakog izlaska na teren, a ostali odgađaju proces pisanja, dok konačno ne napuste teren i započnu s pisanjem koherentnog etnografskog izvješća. Važno je prepoznati kako ove različitosti u terminologiji i praksi reflektiraju ne samo specifičan osobni stil i sklonosti, već također narastaju i iz različitih etnografskih pretpostavki u svezi s prirodom etnografije i sudjelujućeg promatranja. Istovremeno, različiti prioriteti u svezi s tim, koliko "blisko" mogu biti načinjene terenske zabilješke u odnosu na promatrane činjenice, reflektiraju stupanj različitog zahvaćanja etnografskog projekta. Nadalje, terenske zabilješke se tretiraju s obzirom na različito poimanje terena i terenskog rada. U stvari, veliki broj etnografa tretira teren, ne kao unaprijed zadani prirodni entitet, već kao nešto što sami konstruiramo, istovremeno kroz praktične transakcije, aktivnosti prikupljanja podataka i kroz literarne aktivnosti pisanja zabilješki, analitičkih memoranduma i tome slično (Atkinson, 1992: 4-6).

Etnografi se također razlikuju u načinu kako valoriziraju terenske bilješke. U ekstremnom obliku, neki etnografi drže, kako su bilješke srž njihova projekta. Tako je terensko istraživanje proces akumulacije korpusa detaljnih zabilješki kao potencijalnih temelja i inspiracije za kasnije pisanje i analizu. U drugoj krajnosti, etnografi sagledavaju terenske bilješke kao relativno marginalne ili preliminarnе aktivnosti. Prema nekim istraživačima terenske bilješke ne mogu registrirati dubinu i istančanost etnografskog intelektualnog i osobnog poriva. Zabilješke uglavnom ne podliježu čvrsto predodređenom planu ili nekim određenim predviđanjima. One mogu s lakoćom mijenjati oblik i stil, ne zamarajući se previše s pitanjima u svezi s konzistencijom ili koherencijom (Emerson i sur., 2001:355).

Čini se značajno ovoj analizi pridodati i razliku između dva oblika deskriptivnih terenskih bilješki: *ucrtavanja*, kao pisanog izvješća koje reprezentira činjenice i aktivnosti društvenog svijeta i *transkripcije* u smislu „reprezentacije ispitanika” ili ostalih društvenih sudionika (Atkinson, 1992:16-22).¹

Koncem 60-ih 20. st. većina etnografa su pobornici uključivanja osobnih osjećaja i emocionalnih reakcija u zabilješke. Za razliku od većine znanstvenih prikaza koji odbacuju subjektivne aspekte živućeg iskustva, ovi etnografi skloni su

¹ U naznačenom kontekstu, pravi se razlika i između *mentalnih zabilješki* koje potiču na mentalne aktivnosti i podsjećaju na određene događaje i okolnosti. Istraživač se priprema kako bi kasnije na terenu, bio u stanju "staviti na papir" sve bitne činjenice. Mnogi terenski istraživači prikupljaju zabilješke na vidljiv i očegledan način, zapisujući djelove govora i akcija. Terenski istraživači upotrebljavaju određene riječi, kako bi se kasnije podsjetili na određene događaje. Ispitanici pritom razvijaju vlastita očekivanja o onome što će istraživaču biti zanimljivo u radu. Istraživač ujedno mora biti pažljiv i osjetljiv prema bilježenju materijala koje sudionici doživljavaju kao tajne i potencijalno škodljive (Emerson i sur., 2001:356).

istraživanju dubljih intimnih aspekata ljudskih relacija težeći integraciji iskustva kroz upotrebu osobnih introspekcija i „auto-etnografije” kao istraživačke metode (Emerson i sur., 2001:356, 361).

5. Pristupi obradi i analizi rezultata etnografskih istraživanja

Analiza podataka u etnografiji nije zaseban dio istraživanja. Ona najčešće započinje još u pred-istraživačkoj fazi unutar formulacije i razjašnjenja istraživačkih problema, ali i u nastavku kroz proces pisanja izvještaja, članka i knjiga. Formalno, analiza poprima konačan oblik u analitičkim bilješkama i memorandumima, a neformalnije interpretirano, ona je realizirana u etnografovima idejama. Na ovaj način, od jednog stupnja do drugog, analiza povratno zadire u istraživački nacrt i fazu prikupljanja podataka. Radi se o dijalektičkoj interakciji između prikupljenih i analiziranih podataka koju nije uvijek jednostavno sprovesti u praksi (Hammersley i Atkinson, 1997:8).

Ništa do sada ne upućuje na kategorično nijekanje validnosti, tj. valjanosti etnografskog prikaza. Promatrač sa sudjelovanjem posjeduje znanje o društvenom svijetu koji ga okružuje, a svako pojedinačno znanje unutar istraživačkog terena, važan je etnografski izvor. Dimenzija kulture i subkulture nalaže se kao važan element analize, a pristup inače slijedi liniju sociologije znanja. Instrukivan je i etnometodološki doprinos koji ukazuje kako prikaz nije jednostavna reprezentacija: on je dio svijeta koji se opisuje i određen je kontekstima u kojima se pojavljuje (Atkinson, 1988.). Odnosno, isti prikaz moguće je analizirati s različitih stajališta (Hammersley i Atkinson, 1997.).

Deskriptivni karakter etnografskog prikaza mapira morfologiju određenih područja društvenog svijeta. Ovo ključno obilježje etnografskog pristupa, distinktivnog je karaktera prema ostalim pristupima unutar društvenih istraživanja, što odražava naturalistički ili realistički način pisanja u kojem se reflektira *produkcija* razumijevanja i *konstrukcija* teksta. Ovo reprezentira tzv. reprodukcijski istraživački model, čiji je cilj istraživanje i opisivanje društvene stvarnosti kakva ona zaista jest. Kulture, društveni sustavi ili društveni svjetovi pretpostavljeni su na način objektivno egzistirajućih fenomena. Etnografi prepoznaju egzistenciju raznolikih perspektiva ili višestruke realnosti, no često samo u smislu obveze etnografskih izvješća prema dokumentiranju višestrukih perspektiva kao dijela istraživačkog terena. Ovakav pogled oslanja se na predodžbu konstrukcije deskripcija koje reproduciraju neke udjele u svijetu, kao specifičan etnografski cilj. Etnografska sklonost reprodukcijском obliku pronalazi se u činjenici, kako koherencija etnografskih prikaza leži prvenstveno u njihovom fokusu na nekoj određenoj istraživanoj zajednici, grupi ili situaciji, prije negoli na

nekom supstantivnom ili teorijskom problemu. Empirijski fenomeni deskriptivno su neiscrpnii, te je moguće ukazati samo na višestruke istinite deskripcije određene društvene ili kulturne scene. Istovremeno, poimanje etnografskog prikaza kao puke deskripcije realnosti onakve “kakva jest” je zabluda i krivo shvaćanje, slično viđenju historijskih prikaza kao jednostavnih reprezentacija prošlih činjenica.

Kritika utjecaja vrijednosti unutar etnografskih istraživanja polazi od istraživačevih vrijednosnih pretpostavki zbog kojih koncepti mogu biti pogrešno upotrebljeni, a odatle i sami fenomeni pogrešno opisani. Kritičari najčešće ne prihvaćaju vrijednosti na kojima su temeljeni zahtjevi i relevantnost deskripcija. Hammersley ovdje samo želi naglasiti često nepostojanje oštre linije između deskripcije i objašnjenja, ističući pritom njihovu važnu funkcionalnu distinkciju. Deskripcija govori o obilježjima nekog fenomena, a objašnjenja tumače zašto oni posjeduju baš takva obilježja. No kao i deskripcija, i objašnjenja su strukturirana praktičnim vrijednostima. Bilo koji izdvojeni i proučavani fenomen, posjeduje beskonačan broj faktora koji obilježavaju njegovu produkciju. No bez obzira na to, valja uočiti ulogu vrijednosti u istraživanju, mada one u potpunosti ne determiniraju posljedice. Istraživanje se mora temeljiti na istini koju valja sačuvati od nelegitimnih utjecaja ostalih vrijednosti (Hammersley, 1998:27).

6. Zaključak

Etnografija je znatno olakšala istraživanje i prikupljanje validnih i pouzdanih kvalitativnih podataka kroz kontinuirane bliske kontakte s ispitanicima. Ispitanici pritom sami ukazuju na potencijalne istraživačke probleme i na ono što misle da bi se trebalo znati i čuti. No oni ne mogu najvažnije. Njihova percepcija, jednostavno, nije ona istraživačeva (Chramaz i Mitchell, 2001:163-164).

Osvrćući se na najranije povijesno razdoblje u razvitku etnografske metode, prema Hallet i Fine (2000), etnografska istraživanja doživjela su dramatične promjene. Do zaključka dolaze temeljem usporedbe etnografskih istraživanja objavljenih u američkom *Journal of Sociology* u razdoblju od 1895. do 1910.g. Nakon što su opisali glavna obilježja, autori analiziraju nastale promjene. Posebno se iščitavaju promjene u svezi s jasnoćom, autoritetom i povjerenjem ranih etnografa (Hallet i Fine, 2000.):

- *Jasnoća* - šire je pretpostavljena u razumijevanju onoga što društvena grupa ili društvena scena jest. Svijet je prema ranim etnografima transparentno okruženje, kojeg onaj koji mu pažljivo pristupa, može spoznati.
- *Autoritet* - suvremeni etnografi često su dublje zabrinuti u svezi svojih ispitanika i vrše pritisak prema društvenim promjenama, za razliku od onih iz 19.st. Usporedba je temeljena na autoritativnosti koja pretpostavlja kako

su vrijednosti elite poželjne i moraju biti bezuvjetno usvojene. Autoritet etnografa 19. st. daje korisne "moralne" strategije za istraživanje poželjnog završetka.

- *Povjerenje* - pisci ranih etnografija uvjereni su u svoje vlastite vještine i znanja, mogućnost promjene i činjenicu kako ispitanici mogu od njih naučiti značajne lekcije. Iz današnje perspektive, čitanje ranih etnografija izaziva čuđenje pred količinom stereotipa hladnokrvno prezentiranih kao analize. Progres podrazumijeva uključivanje višestrukih perspektiva usmjerenih prema skrivenim pretpostavkama koje se često nalaze "iza" istraživanja, a rezultiraju potpunijim razumijevanjem društvenih uzroka, interakcija i skrivenih etnografskih standarda. U ovom smislu, bez sumnje načinjen je pomak. Prvenstveno se ističe mogućnost preispitivanja normativnih pretpostavki bez redukcija koje vode neizvjesnim moralnim preferencama, te potiskivanju etnografovih tumačenja. Stoga je ujedno glavna preporuka za daljni rad, krajnje oprezno djelovanje temeljeno na povjerenju u istraživačeve sposobnosti i autoritet unutar valjano provedenog istraživanja (Hallet i Fine, 2000.).

Literatura:

1. Adler, Patricia, A.; Adler, Peter (1998.): *Observational Techniques*. u: N. Denzin i Y. S. Lincoln /eds./ *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*, str. 79-110., London: Sage.
2. Atkinson, Paul (1992.): *Understanding Ethnographic Text*, London: Sage.
3. Atkinson, Paul (1988.): *The Life Story Interview*, London: Sage.
4. Behar, Ruth (1999.): *Ethnography. Cherishing Our Second-Fiddle Genre*, *Journal of Contemporary Ethnography* Oct99, Vol,28 Issue 5, p472,13p. <http://search.global.epnet.com> (02/02/2006)
5. Charmaz, Kathy; Mitchell, Ritchard, G. (2001.): *Grounded Theory in Ethnography*, u: P. Atkinson; A. Coffey; S. Delamont; J. Lofland; L. Lofland, L. /eds./ *Handbook of Ethnography*, str. 160-175., London: Sage.
6. Denzin, Norman, K. (1997.): *Interpretive Ethnography. Ethnographic Practices for the 21st Century*, London: Sage.
7. Denzin, Norman, K. (1989.): *Interpretive Interactions*. Applied Social Research Methods Series Vol. 16. Newbury Park, CA: Sage.
8. Emerson, Robert, M.; Fretz, Rachel, I.; Shaw, Linda, L. (2001.): *Participant Observation and Fieldnotes*, u: P. Atkinson; A. Coffey; S. Delamont; J. Lofland; L. Lofland /eds./ *Handbook of Ethnography*, str. 352-369., London: Sage.

9. Fielding, Nigel (1992.) *Qualitative Interviewing*. u: N. Gilbert /ed./ *Researching Social Life*, str: 135-153., London: Sage.
10. Fetterman, David, M. (1998.): *Ethnography. Step by Step*, London: Sage.
11. Fontana, Andrea; Frey, James, H. (1998.): *Interviewing: The Art of Science*. u: N. K. Denzin, Norman; Y. S. Lincoln /eds./ *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*, Thousand Oaks, str: 47-78., London: Sage.
12. Fontana, Andrea; Prokos, Anastasia; H. (2007.): *The Interview. From Formal to Postmodern*, Left Coast Press: Walnut Creek Oriz.
13. Geertz, Clifford (1988.): *Works and lives: The Anthropologist as Author*, Cambridge: Polity Press.
14. Hallett, Tim; Fine, Gary, Alan (2000.): *Ethnography 1900. Learning from the Field Research of an Old Century*, *Journal of Contemporary Ethnography* Oct2000, Vol.29 Issue 5, p593,25p. [http://search.global.epnet.com. \(02/27/02](http://search.global.epnet.com. (02/27/02)
15. Hammersley, Martyn (1998.): *What's Wrong With Ethnography? Methodological Exploration*, London: Routledge.
16. Hammersley, Marytin; Atkinson, Paul (1997.): *Ethnography: Principles in Practice*, London: Taveston.
17. Macdonald, Sharon. (2001.): *British Social Anthropology*. u: P. Atkinson; A. Coffey; S. Delamont; J. Lofland; L. Lofland /eds./ *Handbook of Ethnography*, str. 60-80., London: Sage.
18. Moore, Jerry, D. (2002.): *Uvod u antropologiju. Teorije i teoretičari kulture*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
19. Murchison, Julian, M. (2010.): *Ethnography Essentials. Designing, Conducting and Presenting Your Research*, Jossey-Bass-San Francisco.
20. Sherman Heyl, B. (2001.): *Ethnographic Interviewing*. u: P. Atkinson; A. Coffey; S. Delamont; J. Lofland; L. Lofland /eds./ *Handbook of Ethnography*, str. 369-384., *Handbook of Ethnography*. London: Sage.
21. Stewart, Charles; Cash, Lafayette, William, B. (2010.): *Interviewing: Principles and Practices*, McGraw-Hill: London.
22. Zelenika, Ratko (1998.): *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*, Rijeka: Ekonomski fakultet.

Renata Relja

UDC: 303.4 : 39

Review paper

**METHODOLOGICAL SPECIAL FEATURES OF CONTEMPORARY
ETHNOGRAPHIC RESEARCH**

Abstract: *Theory and practice of ethnography is the subject of contemporary methodological discussion which is in line with the interests of the qualitative methodology. There has been an increasing presence of ethnographic research within a broad interdisciplinary range of reasons unlimited able to solve various problems. Ethnography is a synonym for aggregate of methods which includes direct and supportive social contexts and there is plenty of written material in connection with the recording and reducing representation of human experience. Thus, ethnographic studies provide multiply interpretations of reality as well as much alternative interpretation of the data only through research by providing basis for identifying the width and complexity of social relationships and connection. The dominant methods by which it achieves are observation and participating observation, different types of interviews focusing on ethnographic interviews, which ultimately defines the special forms of logging, access and analysis of results ethnographic research.*

Keywords: *ethnography, fieldwork, observing/participating observation, ethnographic interview.*

Renata Relja

UDC: 303.4 : 39

Lavoro chiaro

PARTICOLARITÀ METODOLOGICHE DELLA CONTEMPORANEA RICERCA ETNOGRAFICA

Riassunto: *La teoria e la pratica dell'etnografia è oggetto di discussioni metodologiche contemporanee che presentano l'interesse nuovo verso la metodologia qualitativa. Si nota una presenza crescente di ricerca etnografica in un ampio campo interdisciplinare a causa della possibilità illimitate per risolvere i vari problemi. L'etnografia è un sinonimo di un insieme di metodi che coinvolge i contesti sociali diretti e sostegni, come un sacco di materiale scritto in connessione con la registrazione e la rappresentazione della esperienza umana non ridotta. Così, le ricerche etnografiche offrono molteplici interpretazioni della realtà, così come molte interpretazioni alternative dei dati attraverso la ricerca stessa, fornendo una base per il riconoscimento d'ampiezza e della complessità dei legami sociali e della connettività. I metodi dominanti con i quali si realizza la ricerca sono osservazione, osservazione partecipante, diverse tipologie di interviste con particolare attenzione alle interviste etnografiche, che definisce in ultima analisi anche le forme speciali di registrazione, organizzazione, accesso e analisi dei risultati della ricerca etnografica.*

Parole chiave: *etnografia, rilevazione sul campo, osservazione/osservazione partecipante, intervista etnografica.*